

ZDENĚK MLYNÁŘ

REFORMA V SSSR ZAČALA

Myslím si, že význam 27. sjezdu KSSS je větší, než mu přiznává většina západních komentátorů. Brzy se zapomnělo, jaká byla situace ještě před nedávnem. Vždyť koncem Brežněvovy éry bylo nutno se obávat, že samoučelná stabilizace systému, ústící v jeho stagnaci, může být udržována násilím, například militarizací. Taková obava je dnes už zcela nemístná. Sjezd KSSS potvrdil politickou linii, která znamená nástup reformního kursu se všemi důsledky.

Klíčovým problémem je při tom hospodářská reforma. Sjezd potvrdil, že nemůže jít jen o dílčí změny, ale o radikální reformu celého hospodářského mechanismu. V podstatě jde o to, přejít od administrativních metod k ekonomickým metodám řízení na všech úrovních řídicího systému. Linie sjezdu předpokládá, že to bude složitý proces, který potrvá několik let, v jehož průběhu je nutno hledat nová, ještě neznámá řešení, je nutno experimentovat.

Sjezd nepodal hotový recept radikální hospodářské reformy, zahájil však její první fázi v praxi a otevřel ji do budoucna dveře. Vytvořil politické ovzduší příznivé pro rozvoj reformy v takové míře, že ještě před rokem se to zdálo nemyslitelné.

Reforma odstartovaná 27. sjezdem KSSS je především reforma hospodářská a má být prováděna hlavně „shora“, tj. v souladu se záměry a pod kontrolou politického vedení. Linie sjezdu však neomezuje tuto reformu jenom na oblast hospodářství a také ji neodděluje od určitých forem demokratizace celého sovětského systému. Bez zásadních změn v oblasti sociálních a politických vztahů a také v oblasti ideologie není úspěch hospodářské reformy možný. To uznává oficiální linie sjezdu jako princip — a to je ve srovnání s nedávnou minulostí SSSR obrovský pokrok.

Pod heslem sociální spravedlnosti směřuje reformní politika proti všemu, co odporuje principům výkonové společnosti. Především proti kastovní privilegovanosti a korrupci, ale také proti mzdovému rovnostářství. Reforma odpovídá především zájmům těch skupin, které lze nazvat středními vrstvami sovětské společnosti, tj. kvalifikovaným pracovním silám, tvořícím stále větší část společnosti. Zároveň slibuje všem vrstvám nasycení základních konzumních potřeb a bere zvláštní ohled na sociálně slabé — na důchodce, rodiny s dětmi, na zaměstnané ženy. Může tedy získat podporu velké většiny sovětské společnosti.

V politické oblasti reforma předpokládá demokratizační kroky řízené „shora“. Politické vedení vlastně „naděluje“ sociálním kolektivům více práva spolurozhodovat. To jistě může vyvolávat oprávněnou kritiku z hlediska každé radikálně demokratické koncepce. Pro sovětskou realitu je to však velký pokrok. Reformní politika uznává pracovní kolektiv za politický subjekt, který má v sovětské společnosti rozhodující význam. Sjezd vyhlásil linii na zřízení „rad pracovních kolektivů“, které by mohly vytvořit novou institucionální síť v sovětském politickém systému. Ano, jde o samosprávu výrobců v sovětském hospodářství! V referátech i v rezoluci sjezdu se to výslovně spojuje s pojetím socialistického vlastnictví, které není bez dalšího ztotožňováno s vlastnictvím státním. O státních orgánech se výslovně mluví jako o správcích společenského vlastnictví, o pracovních kolektivech jako o organizační formě, v níž vystupuje společnost jako vlastník výrobních prostředků. „Vztah k vlastnictví — říká M. Gorbačov — se vytváří především těmi reálnými podmínkami, do kterých je člověk postaven, možnostmi jeho vlivu na organizaci výroby, na rozdělování a využití výsledků práce.“

To jsou podle mého názoru věci pro možný vývoj sovětského politického systému tak podstatné, že jejich důsledky není v danou chvíli možno ještě konkrétně dohlédnout. Ani z textu nové redakce programu KSSS nebylo možno na takovýto krok usuzovat. Vůbec se mi zdá, že jednání sjezdu bylo ve srovnání s návrhem programu krokem vpřed: soustředilo se na nové otázky a nové odpovědi, převládala při něm živá Gorbačovova politika a do pozadí ustoupily teze mrtvé ideologie, kterých je v textu programu ještě hodně.

Demokratizační kroky lze vidět v linii sjezdu i tam, kde se jednalo o úloze sovětů, odborů a jiných organizací, o vztahu volených orgánů a jejich aparátu. Také požadavek veřejnosti, publicity v procesu politického rozhodování byl silně zdůrazněn a stejně i potřeba větší informovanosti občanů. Uvnitř samotné komunistické strany se žádá realizace principů vnitřní demokracie a soustavné, otevřené kritiky.

V koncepci vývoje sovětského politického systému chybí ovšem pojetí politicky svobodného jedince-občana jako významného subjektu politiky, který by měl právo svobodně se sdružovat k obhajobě svých zájmů i vůči státu a svobodně vyjadřovat své mínění. Je možné, že v sovětské společnosti s její historickou tradicí, v níž chybí zkušenost pluralitní politické demokracie, nelze pokus o reformu systému začínat jinak, než jak to činí Gorbačovova politika. Má-li vývoj jít cestou reformy a nikoli destrukce systému, je jistě rozhodující postavení kolektivních subjektů. Skrze jejich demokratičtější statut by se teprve dostal do popředí jednotlivec-občan.

I jestliže vycházíme z toho pojetí, znamená to ovšem jedno: sovětská politika je vhodná právě pro SSSR a v jiných zemích mohou být potřeby a cesty rozvoje socialismu i demokracie jiné. Z toho, že dokumenty sjezdu neobsahují žádná po dlouhá léta běžná varování a zaklínání o nebezpečí revizionismu a jiných úchylek, lze snadno soudit, že i v tomto směru je do budoucna v politice KSSS možná zásadní změna.

Na hodnocení linie sjezdu v mezinárodních otázkách tu není bohužel dostatek místa. Chci jen zdůraznit, že linii sjezdu v otázce míru a odzbrojení je nutno brát na Západě vážně. Nové vedení KSSS se

pokouší skutečně přehodnotit celou řadu tradičních postojů a je ochotno ke změnám. Odbýt to vše jako pouhou propagandu by bylo zcela politicky nezodpovědné.

Další vývoj v SSSR není myslitelný bez vážných rozporů, konfliktů a obtíží, bez různých kompromisů mezi reformní a konzervativní politickou tendencí. Podceňovat to a doufat ve vývoj bez rizika konfliktů, porážek a chyb nelze po tom, co sovětská společnost prodělala od třicátých let dodnes. Opak by byl zázrakem. Jak silné jsou tyto rozpory i dnes, je možno tušit z toho, jak opatrně sjezd formuloval kritiku minulosti. Je pravděpodobné, že pokus o formulaci jasného stanoviska k době Brežněvově i Chruščovově a Stalinově by v praxi vedl k rozporům a znemožnil by sjednocení různých sil na bázi reformní perspektivy. Dlouhodobě si ovšem nelze představit zásadní reformu bez kritiky minulosti. Je však rozumné, aby se tato kritika spojovala s věcnou diskusí o řešení aktuálních problémů a aby se formulovala věcně na různých úsecích — v hospodářství, v politice, v ideologii, v kultuře a ve vědě atd.

Je pravděpodobné, že další vývoj bude probíhat nejméně ve dvou fázích. První fáze — zhruba v nejbližších dvou až čtyřech letech — ukáže, které dnešní představy jsou realizovatelné, které jsou dostačující a které naopak nedostatečné pro dosažení těch cílů modernizace sovětské společnosti, které sjezd stanovil. Teprve druhá fáze — někdy kolem roku 1990 — pak rozhodne o kvalitativních změnách tradičního sovětského ekonomického a politického systému.

Prorokovat dnes, o jaké změny půjde, je předčasné. Cesta k nim však byla nastoupena. Kdyby k nim nedošlo, zachvátila by sovětskou společnost nová vlna stagnace a z toho plynoucí rozpory by ohrožily životaschopnost sovětského systému. Gorbačovské vedení KSSS je si toho vědomo.

(Psáno pro týdeník Italské komunistické strany „Rinascita“.)

LUBOMÍR SOCHOR

Rusko a Evropa*

Nikdo na světě snad nepochybuje o tom, že Rusko je součástí Evropy. Patří k ní jak zeměpisně, tak svým slovanským obyvatelstvem. Součástí evropské kultury je částečně také tradiční ruské pravoslavné náboženství, a zcela ruská klasická kultura, ať už jde o velký román XIX. století, anebo o umění avantgardní — Malevičův suprematismus, sovětský konstruktivismus dvacátých let, filmy Ejzenštejnovy atd. Avšak až příliš často se setkáváme s tím, že Rusko je kladeno do protikladu k Evropě, a Evropa do protikladu k Rusku, a to nejen v dílech ruských historiků a sociálních myslitelů, nýbrž i v úvahách jejich západoevropských protějšků. Tento znepokojující fakt podněcuje k přemýšlení.

Zatímco Evropa sahá geograficky k Uralu a Kavkazu, její kulturní hranice se v pojednáních myslitelů, kteří se věnovali filozofii dějin, posunuje daleko na Západ a splývá s pomyslnou čarou oddělující ruskou civilizaci a její politickou formu, ruskou říši (a její nástupnický stát SSSR), od civilizace západoevropské. Vztah Ruska k Evropě — a Evropy k Rusku — se takto začleňuje do širší kulturní a filozofické problematiky vztahů mezi Západem a Orientem, a jdeme-li ještě dále, do problematiky vztahů mezi evropskou kulturou a tradicí a zvláštnostmi svébytných kultur mimoevropských a neevropských.

Evropský charakter ruské civilizace a kultury byl velmi často popírán jak v západní Evropě, tak v Rusku, a to navzdory postupným vlnám poevropštění Ruska (období Petra I., Kateřiny II., Alexandra II., počátek XX. století a ruská revoluce). Avšak toto po-

evropštění Ruska, nikdy zcela nedovršené, bylo nerovnoměrné a bylo přerušováno nejen obdobími reakce, nýbrž i politické a sociální regrese, kdy se okna do Evropy znovu zavírala a kdy evropské prvky, které do Ruska těmito okny vstoupily, byly vyháněny dveřmi. Poevropštění Ruska bylo zároveň velmi protikladné: osvojování prvků evropské kultury bylo doprovázeno přetrváváním svébytných prvků neevropské kulturní tradice, jimž dodávala novou životní sílu koloniální expanze ruské říše v rozsáhlých územích východně od Uralu, v Zakavkazsku a ve střední Asii. Carismus se snažil cílevědomě porušit dobytá území bývalé turecké, perské a čínské říše. Poněvadž však polykal mnohem větší sousta než mohl strávit, porušoval anektovaná území za tu cenu, že se sám do jisté míry poturečťoval, poperšťoval a počínšťoval. Připodobňoval se orientálním despociím, s nimiž soupeřil jak svou pompou, tak svou zvůlí. Neevropské prvky ruské polobarbarské společnosti a státu měly nadto schopnost asimilovat prvky evropské, přizpůsobovat je svému obrazu a deformovat je v pravé karikatury. Až příliš často se stávalo, že si Rusko osvojovalo neřesti Západu, aniž se naučilo jeho ctnostem.

Reakcionáři a demokraté mezi ruskými mysliteli a ideology, slavjanofilové a západníci, ideologové carské autokracie a revolucionáři konstatovali často tytéž zvláštnosti v ruských dějinách, tytéž charakteristické specifické rysy odlišující Rusko od Evropy, ale vvozovali z jejich existence zcela protichůdné závěry. Romantici a konzervativci nalézali v těchto věkovitých zvláštnostech ruské společnosti a státu argumenty pro odmítání poevropštění Ruska, kdežto pokrokáři, ať již revolucionáři nebo reformisté, v nich hledali argumenty, jimiž potírali carismus, až příliš podobný „orientálnímu despotismu“, a důvody pro nevyhnutelné a co nejrychlejší poevropštění „poloasijské“ ruské společnosti.

*Referát na mezinárodním semináři o evropské kulturní identitě, který uspořádal francouzský Socialistický studijní a výzkumný ústav (I.S.E.R.) ve dnech 17. - 19. června 1985 v Saclay u Paříže.